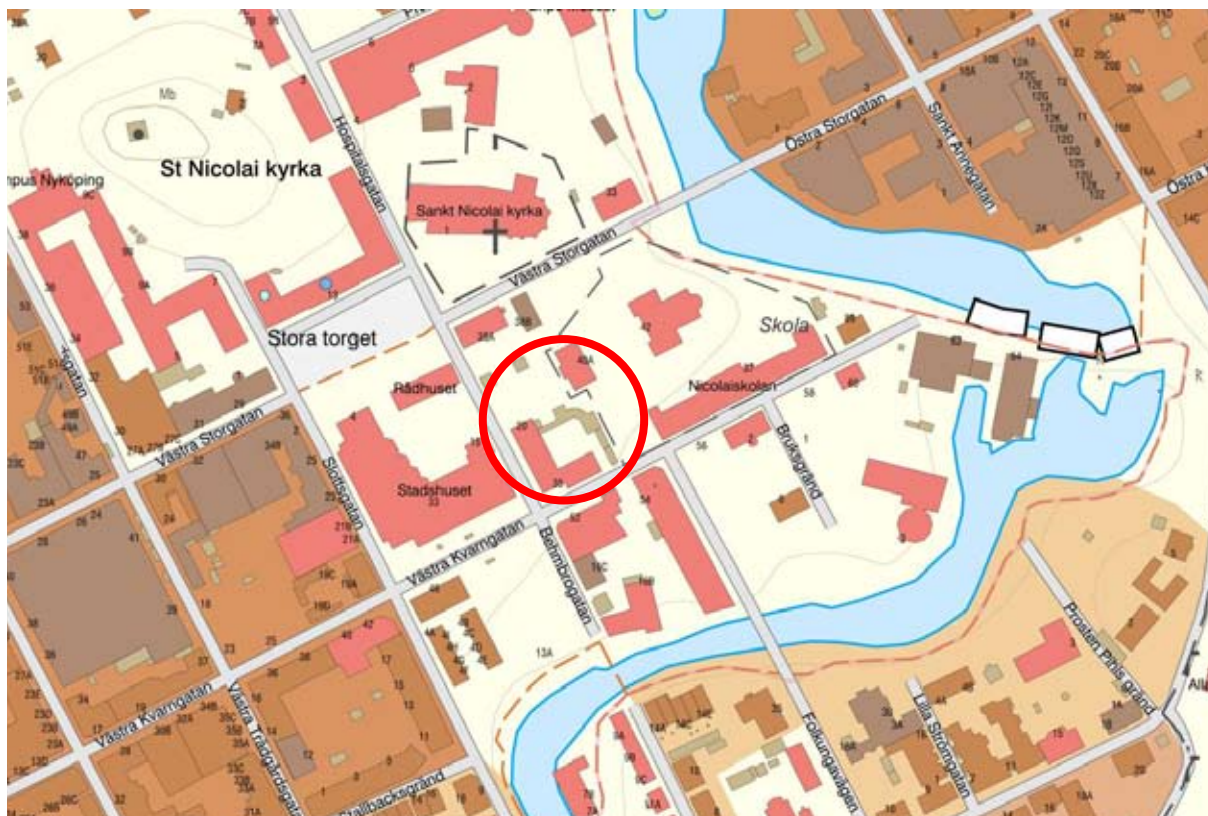

KULTURMILJÖUTREDNING DEL AV POLISEN I, NYKÖPING

SÖRMLANDS LÄN
PAUL WILUND & MIKA BLOMQVIST
2025-01-14
REV: -

Utsnitt ur Lantmäteriets karttjänst. Planområdets läge inom röd ring.

DEL AV POLISEN I, NYKÖPING

Beställare: Nyköpings kommun genom Sara Rangensjö

Kulturmiljöutredning genom:

Paul Wilund

arkitekt MSA, byggnadsantikvarie SPBA fil.mag., certifierad sakkunnig kontrollant av kulturvärden,

Mika Blomqvist

arkitekt SAR/MSA, certifierad sakkunnig kontrollant av kulturvärden

I. Bakgrund

Följande kulturmiljöutredning är upprättad av Paul Wilund och Mika Blomqvist, Wilund arkitekter & antikvarier AB på uppdrag av Sara Rangensjö, Nyköpings kommun, planavdelningen.

Arbete pågår med att ta fram en ny detaljplan för del av fastigheten Polisen 1, se avgränsning nedan. Parallellt med detta pågår en markanvisning.

Nuvarande detaljplan är från 1950 och den har användningsbestämmelsen allmänt ändamål. Syftet med den nya detaljplanen är att möjliggöra användning för t.ex. centrum eller kontor men där pågående markanvisning kommer att bestämma planbestämmelser i detalj.

Inom området finns det så kallade Stillehuset, som idag används som kontor med innergård och tillhörande garage, samt f.d. Rektorsbostaden vid läroverket, som idag används som del av Nicolaiskolan. Intill Stillehuset finns Johan Skyttes park (Solparken/Stadsträdgården) med öppen gräsyta samt planteringar. I öster finns en allmän parkering som under dagtid nyttjas som personalparkering till Nicolaiskolan.

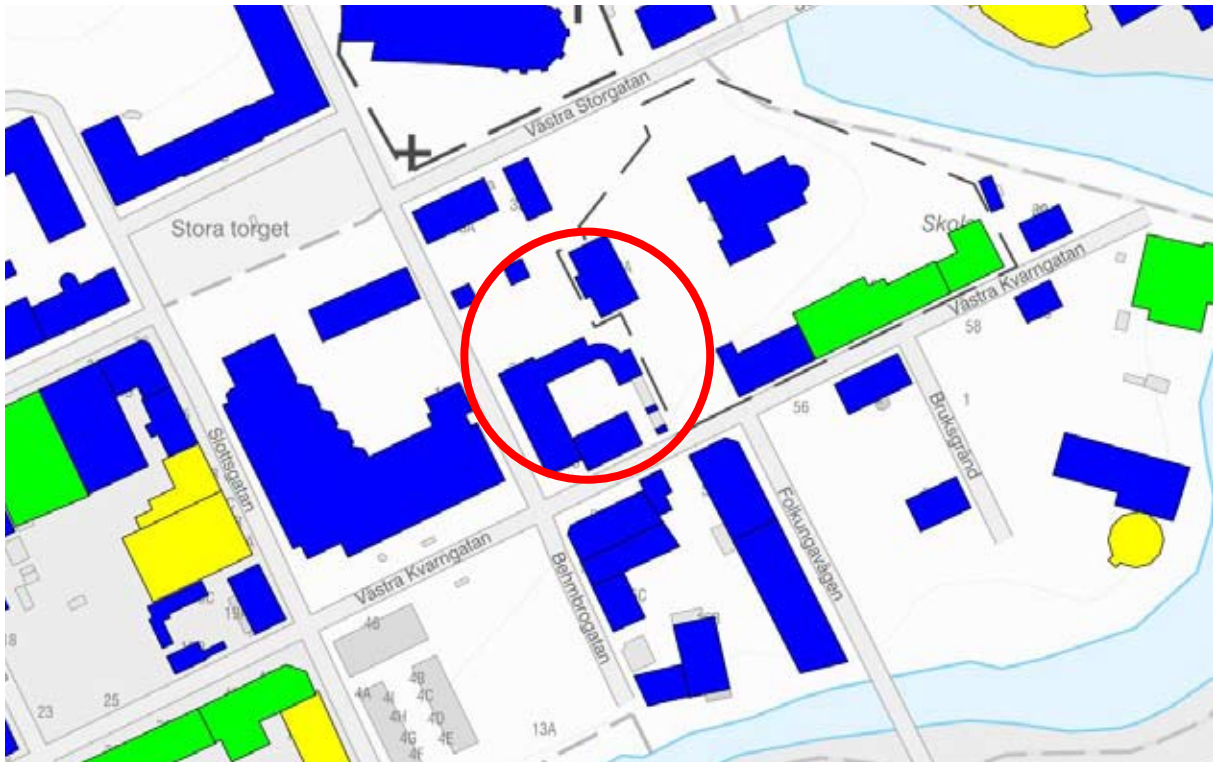
Övrig bebyggelse i kvarteret utgörs av Nicolaiskolan (med anor från 1800-talet) i öster och Westerlingska gården (byggd 1731, idag kontor) samt Mårtens Hus (idag restaurang) i norr.

Området ingår i område av riksintresse för Nyköpings stadskärna, Nyköping D 57 och befintlig bebyggelse är utpekad som särskilt värdefull (blåklassade) i en bebyggelseinventering som klassat bebyggelse inom Nyköpings stadskärna. Planområdet ligger vidare inom fornlämning L1984:6709 (Nyköpings stadslager)

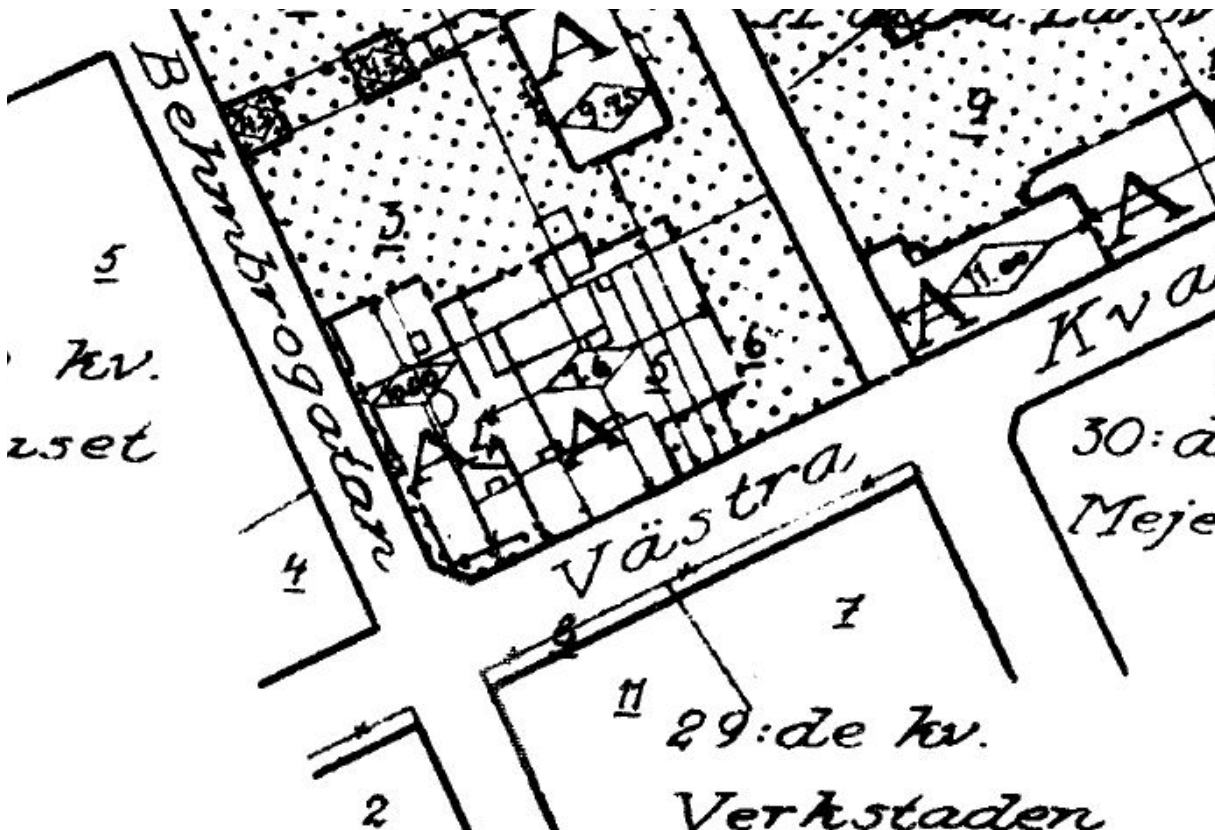
Paul Wilund
Arkitekt MSA, Bebyggelseantikvarie SPBA, fil.
mag.
Certifierad sakkunnig kulturvärden

Mika Blomqvist
Arkitekt SAR/MSA
Certifierad sakkunnig kulturvärden

Wilund arkitekter & antikvarier AB
Nybrogatan 81
114 41 Stockholm
08-231939 & 070-6639639
kontoret@wa2.se
www.wa2.se

Utsnitt ur kommunens klassificeringskarta. Planområdet inom röd cirkel. Byggnaderna inom planområdet har blå klass, vilket betecknar byggnader med särskilt kulturhistoriskt värde enligt PBL 8 kap. 13 §.

Gällande detaljplan är P50-13 med officiellt plannummer 0480K-V_1589 som vann laga kraft 1950-12-07. Planen anger användning A - Allmänt ändamål, samt byggnadshöjder.

2. Avgränsning

Denna kulturmiljöutredning omfattar huvuddelen av fastigheten Polisen 1 där ett detaljplanearbete pågår på uppdrag av Nyköpings kommun. Det aktuella området är beläget i Nyköpings stadskärna, i den nordöstra hörnan av korsningen Behmbrogatan / Västra Kvarngatan.

Utredningen identifierar värden i kulturmiljön som helhet och i befintlig bebyggelse i synnerhet samt analyserar dess utvecklingspotential, sårbarhet, tålighet och förändringskapacitet.

Kulturmiljöutredningen ska presentera ett helhetsperspektiv på kulturvärdena inom planområdet, så att alla kulturmiljöaspekter som berörs av planprocessen samlats belyses i ett tidigt skede. Kulturmiljöutredningen pekar ut och värderar kulturarvet i den berörda miljön och prioriterar mellan kulturhistoriska värden. På så sätt kan kulturmiljöutredningen fungera som ett allmänt planeringsunderlag och ett underlag för avvägningar mot andra intressen som ska beaktas inom planprocessen.

3. Tidigare rapporter

Bebyggelseinventering hus 1, 2 och 3, Sörmlands Museum

Antikvarisk förundersökning, kv Polisen 2 (Westerlingska gården), Stiftelsen Kulturmiljövård, 2019-06-20.

Arkeologisk förstudie Polisen och Läroverket, fornlämning Nyköping 231:1 (2011)

Inbjudan till markanvisning för Polisen 1

Kulturhistorisk områdesbeskrivning Nyköpings tätort (2019), avsnitt Nyköpings stadskärna - Rutnätsstaden med Nyköpings hus

Brandstationens innergård mot öst 1946. På bilden ses slangtornets nedre del samt uthusbyggnaderna mot Läroverket och parken. Nyköpings kommuns bildarkiv NKBFA_DS376

Bild från Sex-Dagarsloppet 1946, med rektorsbostaden i fonden. Till höger i bild gymnastikbyggnadens hörn mot Västra Kvarngatan. Kv. Polisen skymtar i bildens vänstra kant, där brandstationens uthus anas bakom buskagen. Nyköpings kommuns bildarkiv NKBFA_DS1695

4. Metod

Materialet till utredningen har omfattat insamling av skriftligt material, studier av kartor och platsbesök vid ett par tillfällen. I rapporten beskrivs platsens historia och utveckling fram till idag, liksom den historiska utvecklingen på ett större plan, i den mån den har bäring på det aktuella undersökningsobjektet.

I en nulägesbeskrivning beskrivs platsens karaktärsdrag och egenskaper idag, liksom närmiljöns bebyggelsestruktur och hur dessa förhåller sig till omgivande stadsrum och andra liknande områden. Kulturmiljöunderlaget fokuserar särskilt på platsens kulturhistoriska värde. I identifieringen av platsens värdebärare vägs såväl kontext som byggnad och stadsrum ner till enskilda värdebärande detaljer in.

Analys och bedömning utgår från relevant lagstiftning samt vägledningar utgivna av Riksantikvarieämbetet. Arbetsmetodiken är evidensbaserad, vilket innebär att allt tillgängligt material samt avläsningen av de enskilda objekten ligger till grund för den värdering som sedan görs. Värderingar görs enligt metodbeskrivningar i Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* samt Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* (Plattformen).

Plattformen hänvisar till bl.a. Unnerbäcks skrift, och Plattformen är tänkt att komplettera Unnerbäcks och andras metoder. Det är alltså inte frågan om två skilda metodologier, utan om en smalare och mer specialiserad tillämpning av den generella utgångspunkt som uttrycks i Plattformen (jfr Plattformen s. 7). "Kulturhistoriskt värde" definieras i plattformen på följande sätt:

Kulturhistoriskt värde – avser de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.

En bedömning av kulturhistoriskt värde relaterar även till de lagrum inom bl.a. Plan- och Bygglagen och Kulturmiljölagen som reglerar hänsyn till kulturmiljön. Av särskild vikt är också Boverkets föreskrift i BBR 1:2213 om särskilt värdefull byggnad. Lagrummen utgör både underlag i den evidensbaserade metodiken, och ett stöd och referensram för beskrivandet av de identifierade värdena. Föreskrifterna om kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader är tillämplbara även på bebyggelseområden, jfr PBL 8 kap. 13 § 4.

De lagrum som reglerar hänsyn till kulturmiljö och stadsbild återfinns i Miljöbalkens 3 kap. 6 §, Kulturmiljölagens 2 kap. och Plan- och bygglagens 2 och 8 kap.

5. Författningsskydd

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN ENLIGT MILJÖBALKEN

Riksintressen för kulturmiljövården är sammanhängande kulturmiljöer av stor betydelse ur ett nationellt perspektiv. Det är områden som särskilt väl belyser viktiga historiska skeenden. De värden som ligger till grund för utpekandet är knutna till såväl enskilda objekt och delområden som till miljöns kulturhistoriska och rumsliga samband.

Ett område av riksintresse för kulturmiljövården är en miljö eller ett landskap som ska representera en betydelsefull historisk samhällsprocess med utgångspunkt i ett regionalt eller lokalt sammanhang. Sammantaget ska riksintressena ge en bred bild av samhällets historia med avseende på tidsdjup och utveckling, dess ekonomiska, sociala och kulturella bredd samt dess regionala variationer. De ska således spegla ett brett spektrum av tidsperioder, utvecklingsskeden och verksamheter som har varit av betydelse för samhällsutvecklingen. Miljöerna visar hur människan genom historien nyttjat och präglat landskap och platser.

Riksintressena ska skyddas från påtaglig skada. Påtaglig skada kan uppstå om en åtgärd innebär mer än en "obetydlig" skada på något av de värden som utgör grunden för riksintresset. Som påtaglig skada räknas även åtgärder som har negativ inverkan som både påverkar något värde och som är irreversibla.

Planområdet ligger inom ett område som är klassat som riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kap. 6 § Miljöbalken. Relevanta uttryck för riksintresset inom det aktuella planområdet har strukits under:

Riksintresse för kulturmiljövården Nyköping (D57)

Motivering:

Residensstad som utgjort ett viktigt politiskt maktcentrum sedan medeltiden. Som huvudort i Karl IX:s hertigdöme 1568-1622 utvecklades staden till ett av landets första industriella centra. Stadsmiljö präglad av konsekvent genomförd reglering vid 1600-talets mitt, låg bebyggelse och industrianläggningar från skilda tider.

Uttryck för riksintresset:

Det medeltida Nyköpingshus utbyggt av Karl XI, i ruiner efter en eldsvåda 1665. De medeltida kyrkorna, stadsplanen med rätvinkligt rutmönster från regleringar 1647 och 1665, ett av landets mest konsekvent genomförda exempel på statsmaktens moderniseringssträvanden vid 1600-talets mitt. Torgmiljön med residenset och det f.d. rådhuset samt annan bebyggelse som kännetecknar residensstaden. Kvarnbyggnader och andra industrianläggningar. 1900-talets bostadsbebyggelse med flerbostadshus, villaområden och "miljöområdet" Brandkärr.

FORNLÄMNING ENLIGT KULTURMILJÖLAGEN

Kvarteret ligger inom ett område som är klassat som fornlämning enligt 2 kap. Kulturmiljölagen. Fornlämningen har beteckningen L1984:6709 (RAÄ-nummer Nyköping 231:1) och utgörs av ett s.k. stadslager, alltså kulturlager i stadsmiljö, med rester efter övergiven eller riven bebyggelse samt avfall efter hantverk, matlagning och andra aktiviteter. Fornlämningen omfattar det område som upptogs av Nyköpings äldsta stadskärna med bebyggelsekontinuitet från medeltiden.

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Förvanskningsförbudet

Då såväl stadsdelen som bebyggelsen inom planområdet bedöms ha ett särskilt kulturhistoriskt värde så skall förvanskningsförbudet i PBL 8 Kap 13 § tillämpas. Förvanskningsförbudet gäller vid alla ändringar, såväl exteriört som interiört, och oberoende av om en åtgärd är bygglovs- eller anmälningspliktig eller inte.

PBL 8 Kap 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på

1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,

2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,

3. allmänna platser, och

4. bebyggelseområden.

Krav på underhåll

Då det finns befintlig bebyggelse inom fastigheten som avses bevaras är även PBLs underhållskrav relevant.

PBL 8 Kap 14 §

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet skall anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras. //

Varsamhetskravet

Då den befintliga bebyggelsen inom planområdet avses ändras är även varsamhetskravet i PBL relevant.

PBL 8 Kap 17 §

Ändring av en byggnad ska utformas varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska och konstnärliga värden.

Hänsynskravet

PBL innehåller även en paragraf som reglerar hänsyn till befintliga miljöers kulturhistoriska värden och andra förutsättningar.

PBL 2 Kap 6 §

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan,

(...)

8. behovet av framtida förändringar och kompletteringar.

Första stycket gäller också i fråga om skyltar och ljusanordningar.

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga

och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas. Lag (2014:477)

KOMMUNAL PLANERING

Gällande *detaljplan* är P50-13 med officiellt plan-nummer 0480K-V_1589 som vann laga kraft 1950-12-07.

Planen saknar skydds- eller varsamhetsbestämmelser. Kvartersmarken är utlagd med ändamålet A "Allmänt ändamål". Bestämmelser om byggnadshöjd och byggnadsarea följer i huvudsak befintlig bebyggelse.

I den gällande *översiktsplanen* Nyköping 2040 är området utpekad som bebyggelseområde.

KOMMUNALA INVENTERINGAR
OCH VÄRDERINGAR

Nyköpings kommun har tre nivåer på kulturhistorisk klassning. Den högsta klassen är blå, vilken åsatts bebyggelse med kulturhistoriska värden som anses motsvara fordringarna för byggnadsminnen enligt KML. Näst högsta klassen är grön och den lägsta klassen är gul.

Blå och grön kan kopplas till PBLs förvanskingsförbud i 8 Kap 13 §. Inom det område som ingår i denna kulturmiljöutredning finns endast grön- och gulklassade byggnader och områden. Grön klass innebär att bebyggelsen anses vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Gult är den tredje, dvs lägre nivån som används vid klassificering. Gult innebär att bebyggelsen bedöms ha positiv betydelse för stadsbilden och/eller ha visst kulturhistoriskt värde.

Befintlig bebyggelse på fastigheten har givits blå klass, vilket innebär kulturhistoriskt särskilt värdefull bebyggelse enligt PBL 8 Kap 13 §.

Text från Sörmlands museum:

Hus 1

Byggnaden är arkitektoniskt intressant då den är ritad av Arvid Stille som var bosatt i staden och som varlänsarkitekt under åren 1930-1953. Arkitekten har anpassat byggnadens höjd till omgivande äldre bebyggelse. Utseendemässigt finns drag som är hämtade från den gamla brandstationen som tidigare låg på platsen. Det nya polishuset gavs en liknande volym och markerad takfot i gaveln, men ändå ett nytt utseende.

Byggnaden är välbevarad med avseende på byggnadens form och exteriör. Detaljer som är viktiga för det exteriöra utseendet är fasadernas färgsättning, den markerade takfoten och fasadens sockelvåning med gördelgesims. De ursprungliga dörrarna av fernissat trä och fönsterbågarna av trä är viktiga att bevara. Garaget är mycket välbevarat, med dörrar i originalutförande.

Huset har också ett högt miljöskapande värde genom dess läge intill Westerlingska gården och närheten till Stora Torget.

Huset har ett lokal- och samhällshistoriskt värde eftersom det använts som polishus.

Hus 2

För det exteriöra utseendet är fasadernas äldre hantverksmässigt påslagen spritputs med ballast av naturgrus, gavelns putsdekoration, den markerade takfoten och de äldre fönsterbågarna av trä.

Huset har ett lokal- och samhällshistoriskt värde eftersom det använts som polishus.

Parken

Den parkliknande trädgården norr om byggnaden och muren mot Behmbrogatan är också viktiga för miljön och karaktären

Hus 3

Stadens kraftiga befolkningsökning under 1800-talet medförde att allt större krav ställdes på viktiga samhällsfunktioner, bl a undervisningsväsendet. Det före detta läroverket och rektorsbostaden är bra exempel på stadens vilja och beslutsamhet att uppföra funktionella och ändamålsenliga undervisningslokaler. Det visar på tidens värderingar, att utbildning var viktig och en allmän framtidstro. Byggnaden representerar därmed ett samhällshistoriskt skede. Monumentaliteten är påtaglig, typisk för 1800-talets offentliga byggnader. Rektorsbostaden har genom sin utformning med utpräglat sent 1800-tals formspråk ett högt byggnadshistoriskt och arkitektoniskt värde. Huset är mycket välbevarat och har kvar en stor del av sina ursprungliga detaljer. Fönster med beslag och entrédörrar är ursprungliga. Dessa, symmetrin och den bearbetade putsen är viktiga värdebärande komponenter.

Rektorsbostaden har liksom skolbyggnaden en strategisk placering mitt i staden, nära kyrkan och Stora Torget och ingår som en del i stadens äldre representativa offentliga byggnader. Den sammanhängande miljön har ett högt miljöskapande värde. Skolverksamhet har även historiskt präglat området under drygt 400 år.

6. Historik

MEDELTID

Stadsbebyggelsens första skede etablerades troligen i det aktuella området under 1100-talet, där det fanns ett bra läge i en södersluttning mellan åns två krökar. Denna del av ån låg nedströms det första fallet. Vid denna tid lär en borg eller ett fast hus ha anlagts vid platsen för Nyköpings hus. Denna teori stärks av senare undersökningar av Sörmlands museum 2006.

Ordet Nycopia på mynt från Knut Långes regeringstid 1229-34 pekar mot att det präglats mynt på platsen under denna tid.

Det äldsta omnämmandet i skrift är från ett gåvobrev utfärdat av drottning Katarina år 1253. Staden fick stadsprivilegier år 1260. Vid ungefär samma tid uppfördes troligen kyrkorna Sankt Nicolai och All Helgona. På 1280-talet etablerades ett Franciskanerkloster på östra sidan av ån, klostret uppförde en klosterkyrka.

Vid 1300-talets början hade man stadslag, borgmästare, råd och sigill. Kring 1350 genomfördes en reglering av gatunätet med breddande av gator och gränder. Åren 1375-86 innehade Bo Jonsson Grip, riksdrott, länet och hade Nyköpings hus som sin hemvist.

Under medeltiden var Nyköping en viktig hamn och handelsplats som handlade med de tyska hamnarna bl.a. med Lübeck. De äldsta bevarade stadsprivilegierna är från år 1444, staden fungerade dock som en fullt utvecklad centralort redan i början av 1300-talet. Staden omfattade båda sidor om ån. Nyköpings gästabad är en i den svenska historien omtalad händelse när kung Birger lät tillfångata sina båda bröder Erik och Valdemar år 1317.

Den täta stadsbebyggelsen låg vid denna tid väster om ån utmed ett oregelbundet, terränganpassat gatunät med ett antal smala gränder som mynnade ut mot ån. Vattengränd i dagens gatunät är en sträckning som finns kvar sedan medeltid. Staden sträckte ut sig mellan Nicolaikyrkan, Borgarberget och Kapellberget i norr, Bagaregatan i väster och Kungsgatan i söder och där Stora torget ligger idag fanns det en marknadsplats. På östra sidan låg All Helgona kyrkan och klosterområdet. I staden fanns

skola, gillen och Helgeandshus. Sankt Anna kvarn omnämns redan 1458. Under 1500-talet etablerades en rad gruvor i stadens närområde.

Inom planområdet har medeltida lämningar efter bebyggelse, kavelbroar samt laderspill från skotillverkning påträffats vid den arkeologiska förundersökning som utförs inom ramen för planarbetet. Läget nära ån stämmer bra med skinnberedning, som är en process som kräver tillgång till stora mängder vatten. Kavelbroar är en typ av vägbeläggning i sankmark, vanligt förekommande i medeltida stadsbebyggelse. Vägnätet i området har ändrats flera gånger till följd av bränder. Bebyggelselämningarna har i sina äldsta delar bedömts vara från 1300-talet.

RENÄSSANSSLOTTET

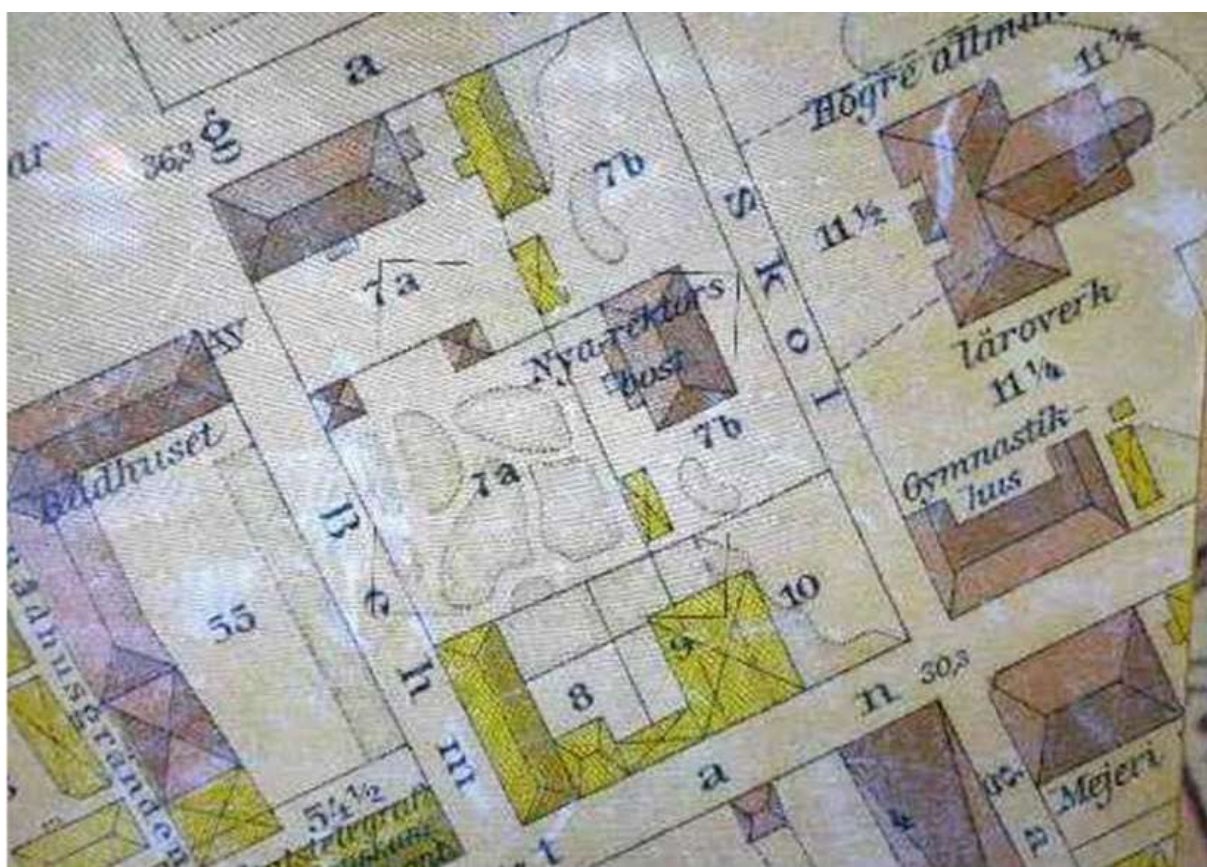
År 1568 blev hertig Karl myndig och tog över skötseln av sitt hertigdöme. Han lät förbättra och bygga om den medeltida försvarsanläggningen till ett renässansslott. Under denna tid utvecklades staden med flera protoindustriella verksamheter såsom järnframställning, tillverkning av vapen, mässing, glas och textil. Gemensamt var att ån fungerade som kraftkälla. Slottet, hamnen och ån utgjorde därmed lokaliseringsfaktorer.

STADSBRANDEN 1665

År 1665 brann slottet och staden. Eldsvådan ödelade staden med dess broar, kyrkor och slottet. Efter branden genomfördes en ny stadsplan enligt renässansmönster med rutnät. Planen var ritad av Jean de la Vallée redan år 1647, men den hade inte genomförts. Branden kom därmed att innebära en möjlighet att reglera kvartersstrukturen. I den nya planen blev Storgatan stadens huvudgata och nav och Stortorget förlades på den tidigare marknadsplatsen. Några decennier senare var staden sannolikt återuppbyggd med små trähus i regelbundna kvarter. Vid den arkeologiska förundersökningen framkom kullerstensgator som delvis stämmer med det äldre gatunätet.

Utdrag ur karta över Nyköping med gatunätet före 1665 års brand och den nya rutnätsplanen överlagrade. Behmbrogatan kom i praktiken att dras i Hospitalsgatans förlängning, förbi torgets sydöstra hörn, och Skolgränd att förläggas längre österut.

Utdrag ur byggnadsplan från 1888. Kartan visar det Oldbergska huset, den vid tiden nyuppförda rektorsbostaden och Westerlingska grändens trädgård, vid denna tid en park,

HOSPITALET

I staden har också under lång tid funnits en betydande sjukvårdsinrättning som tidvis varit av nationell betydelse. Hospitalet har sedan 1400-talet legat på ungefär samma plats och den nuvarande byggnaden på f.d. Sankt Anna hospital uppfördes 1799 i den norra delen av staden. Byggnaden är byggnadsminne enl KML. 1823 beslöt man att hospitalet endast skulle vara för de sinnessjuka och att de kroppsligen sjuka skulle vända sig till lasaretet. Hospitalet var ett av landets rikshospital. Det gamla hospitalet var i bruk fram till 1971 då det nya länslasarettets psykiatriavdelning stod färdig.

INDUSTRI

Nyköpingsåns betydelse som kraftkälla ökade vid slutet av 1600-talet, mässingsbruket återuppbyggdes på sin gamla plats och expanderade, en klädesmanufaktur etablerades 1689. Från Nyköping utgick en betydande export av mässing och järnvaror som dock minskade under Karl XII:es nordiska krig. Under 1600- och 1700-talen minskade stadens betydelse som sjöfartsstad successivt allt eftersom hamnen grundades upp parallellt med att fartygen blev större.

RYSSBRÄNNINGARNA 1719

Ryssarna härjade längs stora delar av ostkusten år 1719. De brände både städer och byggnader. I Nyköping brändes hela staden undantag av klockstapeln, Sankt Anna kvarn, Kungstornet samt Allhelgonakyrkan och några få gårdar i staden. Återuppbyggandet skedde dock snabbt och man använde då stadsplanen från 1647. För att minska risken för nya bränder förordades stenhus och dessa gavs bidrag och skattelättnader. Denna bebyggelseperiod representeras bland annat av Rådhuset från 1723, samt borgargårdarna Westerlingska gården och Mårtens hus från 1720-talet samt några handelsgårdar.

Huvudparten av 1700-talets nya bebyggelse uppfördes dock i trä, ett exempel finns alltjämt kvar i Pihlska gården (efter Prosten Pihl), idag byggnadsminne enl. KML. Gården utgör ett exempel på en borgerlig bostadsmiljö från 1700-talets först hälft. Inom slottsområdets medeltida ruiner uppfördes ett residens, vilket stod färdigt 1726. Detta residens kom under 1800-talet att nyttjas som korrekptions och arbetshus och senare som ålderdomshem. Från 1915 har det fungerat som länsmuseum. Ett annat exempel på träbebyggelse från 1700-talet ligger i hörnet Behmbro - och Östra Trädgårdsgatan. Vid Fors ligger det kvar en kvarnbyggnad från 1700-talets mitt.

Under 1800-talet präglades staden av livaktig industriell verksamhet knuten till Nyköpingsån som kraftkälla. Här återfanns mässingsbruk, stångjärnsproduktion, mekaniska verkstäder, skeppsvarv och omfattande textilindustrier som växte kontinuerligt, de låg vid Fors, Perioden och Harg. Under 1800-talet utvecklades även staden som förvaltningscentrum och det uppfördes ett nytt residens för landshövdingen vid Stora torget 1806.

DEN FÖRSTA POLISSTATIONEN

1849 inrättades en polisstation i hörnet Behmbrogatan - Västra Kvarngatan, den förlades till en gård som tidigare hade varit gästgiveri. Platsen motsvarar läget för restaurang Kickis terrass (i det nuvarande stadshuset). Entrén till polisstationen låg på den idag försvunna gatan Rådhusgränd. Denna byggnad revs sedan år 1962 i samband med uppförandet av stadshuset.

Oldbergska huset fotograferat från korsningen Behmbrogatan-Västra Kvarngatan efter 1932. Bostadshuset syns till höger i bild med öppna fönster.

Behmbrogatan från nordväst. Till vänster muren mot det som idag är Johan Skyttes park. Jfr omslagsbilden.

96:E KVARTERET POLISEN

Kvarteret Polisen, kvarter nr 96 på Väster fick sin nuvarande form då den nya stadsplanen lades ut efter stadsbranden 1665. Kvarteret avgränsades tidigare mot öster av den idag igenlagda Skolgränd. Öster om KV Polisen ligger det 32:a kvarteret Läroverket.

Westerlingska gården

Westerlingska huset utgör liksom intilliggande Mårtens hus ett välbevarat exempel på borgargårdar uppförda strax efter rysshärjningarna 1719.

Westerlingska gården uppfördes sannolikt kring 1720 eller något senare. Enligt uppgift har dock årtalet 1731 återfunnits på en av byggnadens takstolar. Gården består av ett bostadshus i två våningar under säteritak samt två flyglar. Huvudbyggnaden är av karolinsk typ med valmat sadeltak med italian. Byggnaden uppfördes i tegel med hjälp av ett statligt bidrag för återuppbyggnad efter rysshärjningarna.

Gården ärvdes av sonen Mårten Westerling d.y. 1727. Westerlingska gården uppfördes av överinspektorn vid sjötullen Mårten Westerling, som givit namn åt gården och Mårtens hus.

I Westerlingska gården har det bland annat funnits bokhandel 1831-34 möbelaffär 1891-98, apotek 1912-1962. På 1920-talet kallades huset för det Indebetuoska huset. (Lundberg 1927)

Efter att kommunen köpt gården 1945 användes den som kontor för kommunens förvaltningar, parallellt med apoteket. Den har sedan byggts om flera gånger, bland annat åren 1947 och 1969. Huvudbyggnaden inrymmer idag kontor.

De två små flyglarna uppfördes samtidigt med huvudbyggnaden. De är timrade med reveterade fasader. Enligt bebyggelseinventeringen byggdes de om år 1962.

Johan Skyttes park

Det som idag är Johan Skyttes park utgjorde tidigare en trädgård som hörde till Westerlingska gården. År 1932 gestaltades parken om och torgbrunnen från Stora torget flyttades till parken.

Mårtens hus

Mårtens hus uppfördes under samma tid som Westerlingska huset d.v.s. på 1720-talet. Byggherre var handelsmannen Nils Brander. Gården förlades med huvudfasaden mot Skolgränd. Huset köptes redan år 1733 av Mårten Westerling och de två gårdarna samägdes sedan fram till år 1906. Byggnaden inrymmer idag restaurangverksamhet.

Oldbergska gården, det blivande Polishuset

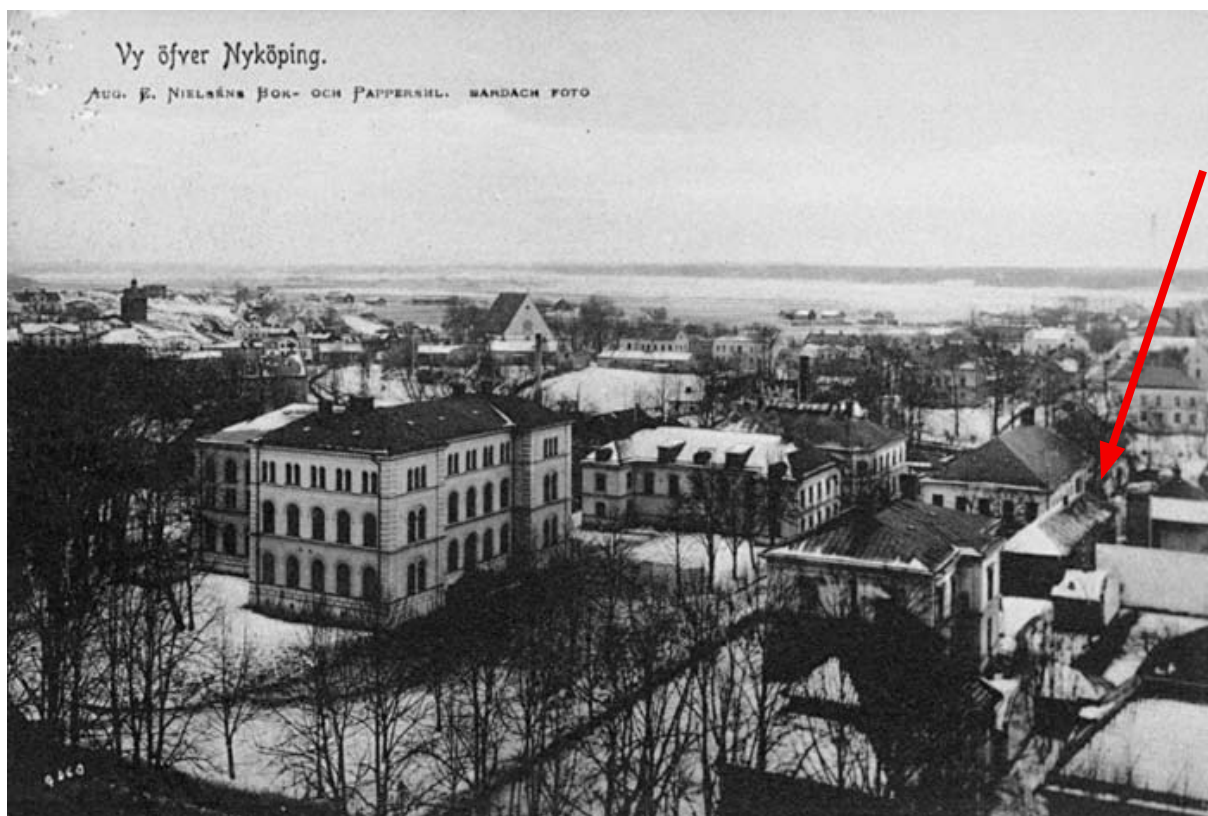
Stillehuset och det f.d. bostadshuset står på det som i mitten av 1700-talet var 3 tomter, nr 8, 9 och 10.

I syneprotokoll från 1742 anges att tomt nr 8, i hörnet ägdes av skjutsare Eric Åberg, nr 9 av Catharina Marell och nr 10 ägdes av Mårten Westerling d.y. Under åren 1770-76 ägdes tomterna 8 och 9 gemensamt av handelsmannen Erik Hafsten. Under 1790-talet ägdes de av Marianne Schönström som enligt uppgift lät uppföra "en elegantare bostad" på tomterna. Detta hus förlades med fasaden mot Behmbrogatan.

År 1851 kom alla tre tomter under en ägare. Det var lanträntmästare Carl Olof Oldberg som var ägare då. Vid Oldbergs död 1875 köptes fastigheterna av Nyköpings arbetareförening. Arbetareföreningen var en av de första folkrörelserna i Nyköping. Föreningen ordnade möten, teater, musik och skapade ett bibliotek i byggnaderna.

En brandstadga kom år 1874 och enligt den skulle städer och municipalsamhällen ha en av länsstyrelsen fastlagd brandordning samt en brandchef.

År 1891 köptes Oldbergska gården av Nyköpings stad och staden inrättade sin brandstation där år 1901. Byggnaderna byggdes om till bostäder för brandchefen samt personal, och ett slangtorn uppfördes på gården. Brandkårens ångspruthus förlades till en byggnad vid Västra Kvarngatans slut nere vid ån.

Läroverket från kyrktornet 1906-1909. Brandstationens uthus markerat med röd pil. Omedelbart vänster därom rektorsbostaden. Nyköpings kommuns bildarkiv NKBFA_VYGE559

Brandstationens innergård mot väst 1946. Genom körporten skymtar Smörtorget på andra sidan Behmbrogatan. T v i bild bostadshusets ursprungliga fasad. Nyköpings kommuns bildarkiv NKBFA_DS379

Bostadshuset

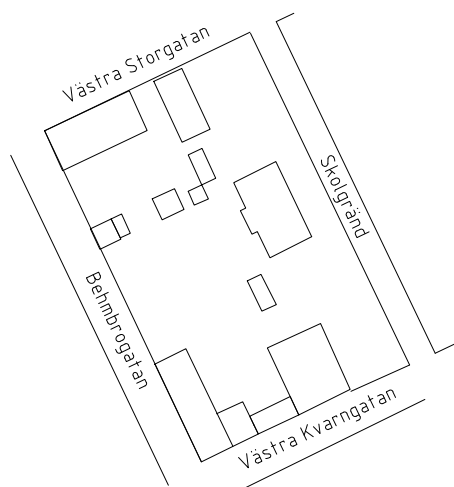
1932 revs de två äldre flygelbyggnaderna längs Västra Kvarngatan. På dess plats uppfördes ett bostadshus i trä i två våningar, hus 2. Arkitekt var Sven Erik Lundqvist. Bostadsbyggnaden hade två trapphus med entréer mot gården. På varje trappplan fanns två lägenheter om ett rum och kök. Lägenheterna hade kök och toalett. Badrum och tvättstuga fanns i källaren. Den vinklade byggnad som låg längs Skolgränd verkar ha fått stå kvar vid rivningen. Byggnaden har senare använts som en del av polisstationen samt för kommunala verksamheter såsom kontor och ungdomsmottagning.

Sven Erik Lundqvist

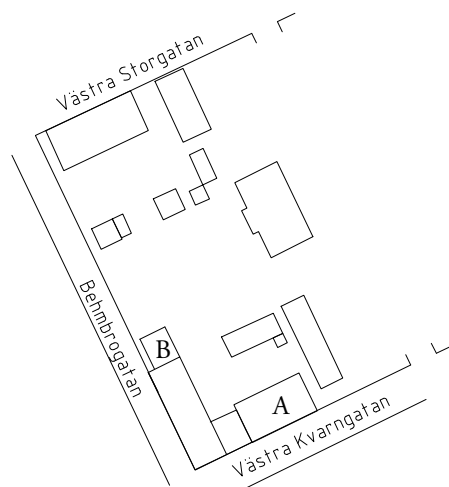
Sven Erik Lundqvist var en för sin tid relativt namnkunnig arkitekt. Han ritade flera välgestaltade nödbostäder i bl.a. Norrköping, Stadshagen och Nyköping kring 1917. Under 1920-talet arbetade han bland annat för SKB och ritade flera storgårdskvarter tillsammans med Edvin Engström. Dessa är bland annat Draget och Ryssjan i Blecktornsområdet och Glöden i Vasastaden i Stockholm. Ursprungligen billiga bostäder som med små yteffektiva lägenheter och öppna sociala gårdar har blivit attraktiva med tiden. Lundqvist ritade Folkungavallen år 1922. Under den senare delen av sin karriär ritade Lundqvist flera institutionsbyggnader, bl.a. för byggnadsstyrelsen.

Tuschteckning av Arvid Stille, polishusets arkitekt och mångårig länsarkitekt i Södermanland: "Nyköpings centrum från Polishusets övre gavelfönster 9 november 1963 nr 59". Fr v ses rådhusets baksida, länsresidenset vid torget, samt Westerlingska gården och Mårtens hus. Sörmlands Läns Museum SLM37052-23

-1885

1932

Kartrekonstruktioner visande bebyggelsestrukturen vid 1880-talets mitt då Oldberg bodde i Oldbergska gården och fram till då kommunen köpte gården för att använda den för brandstation. Till höger är bebyggelsen så som den var när brandstationen använde gården, bostadshuset markerat med A är bevarat idag. Byggnad B är det garage som uppfördes längs Behmbrogatan.

Stillehuset

Brandstationen flyttade till nya lokaler på Fruängen 1950. Efter detta revs det Oldbergska huset och en ny polisstation uppfördes på dess plats, det s.k. Stillehuset, hus 1. Arkitekt för nybyggnaden var länsarkitekt Arvid Stille (hos vilken den nya brandstationens arkitekt Karl L Feik arbetat 1940-1947). Huset är uppfört i putsad lättbetong över en källarvåning i platsgjuten betong.

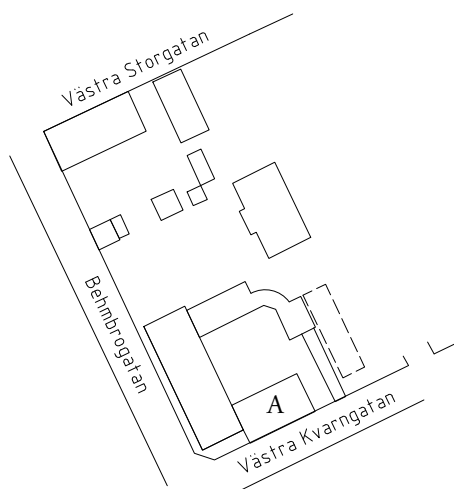
Den nya byggnaden försköts mot norr så att en förplats bildades vid gatuhörnet Behmbrogatan - Västra Kvarngatan. En låg länga med garage och rastgårdar utfördes mot norr och öst.

Det nya polishuset kopplades ihop med den rivna brandstationens bostadstillbyggnad från år 1932 längs Västra Kvarngatan. I Arvid Stilles bygglovritningar har bostadshuset kvar sin planlösning med lägenheter. Redan 1958 togs byggnaden dock i anspråk för polisstationens verksamhet.

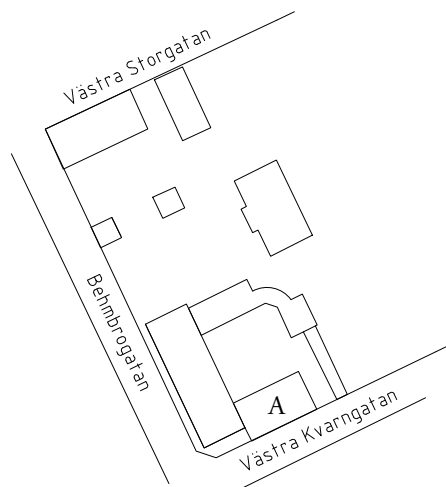
Det nya polishuset hade allmän entré till polisstationen från det som idag kallas Johan Skyttes park. Byggnaden användes som polisstation fram till 1980-talet och har därefter inrymt kontor för den kommunala förvaltningen. Senast har byggnadsnämndens förvaltning nyttjat byggnaden.

Arvid Stille

Arvid Stille kom ursprungligen från Växjö i Småland men kom efter studier vid KTH i Stockholm och flera års anställning i huvudstaden hos bl.a. Torben Grut, Ivar Tengbom och Isak Gustaf Clason, att slå sig ned i Nyköping 1930 och stanna livet ut. Stille ritade flera offentliga byggnader och ombyggnader i Nyköping med omnejd under sin tid som länsarkitekt i Södermanlands (och Gotlands) län 1930-1953. Bland annat ombyggnaden av gamla gasverket till konsthall, ombyggnad Nikolai församlingshem, bostadshus på Sågaregatan 6, ombyggnader av tingshuset och länsresidenset m.m.

1952

Nuläge

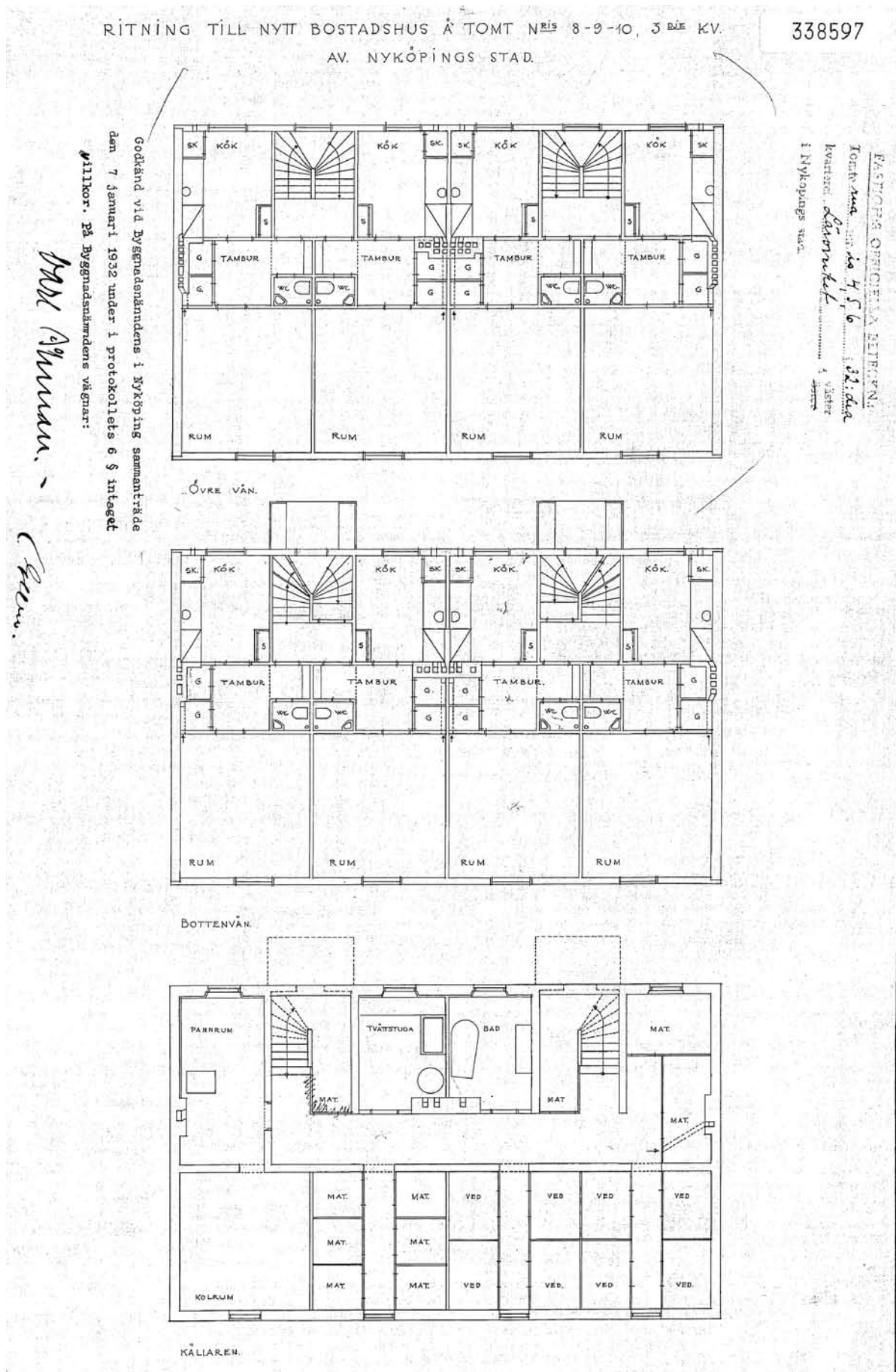
Kartrekonstruktioner visande bebyggelsestrukturen ca 1952 då Oldbergska gården liksom huvuddelen av Brandstationens byggnader revs och Stillehuset uppfördes. Brandstationens bostadsus byggdes om till kontor 1959. I samband med att polishuset uppfördes uppfördes en låg långa mot norr med garage och rastgårdar till häktet. På nybyggnadskartan finns 1951 en långa längs Skolgatan utanför polishusets mur. Denna har inte kunnat återfinnas på bild. Till höger är bebyggelsen så som den ser ut idag.

Stille var en aktiv deltagare i stadens sociala liv, och en flitig tecknare. Det Stilleska hemmet på S:t Annegatan har avbildats i en serie teckningar och han har även utfört flera teckningar med motiv från Nyköping och Södermanland, som nu finns på Sörmlands museum.

Rektorsbostaden

Rektorsbostaden, som ligger i kvarteret Polisen, är en del av läroverksanläggningen, som i övrigt ligger i kv. Läroverket som behandlas nedan. Rektorsbostaden uppfördes kring 1888 efter ritningar av Axel och Hjalmar Kumlien, som också ritade läroverket. Bottenvåningen inrymde ursprungligen kök samt lokaler för skolans samlingar i norra delen, medan den södra delen inrymde rektorsexpedition och jungfrukammare. Mot trädgården i väst var en köksentré och mot läroverket och Skolgränd i öst huvudentrén. Övervåningen inrymde ursprungligen själva rektorsbostaden med en representativ rumsfil mot läroverket och bostadsrum och serveringsrum mot trädgården.

Byggnaden genomgick 1954 enl. inv. en ombyggnad. På 1970-talet inrymde bottenvåningen vaktmästeri och expedition för tillsynslärare (ung. motsv. bitr. rektor), medan övervåningen var ombyggd till klassrum för bl.a. konstlära. Byggnaden har senare inrymt kommunal förvaltning och klassrum.

Ursprungliga planritningar på brandstationens bostadshus från 1931. Arkitekt Sven Erik Lundqvist. Nyköpings kommun

32:A KVARTERET LÄROVERKET

Läroverket, gymnastikhuset och rektorsbostaden utgör ett bebyggelsehistoriskt sammanhang. De uppfördes på samma plats som den äldre skolan på 1880-talet i en nyrenässansstil som är typiska för skolbyggnader uppförda i samband med läroverksstadgan 1878. Arkitekter var bröderna Kumlien. I anläggningen ingick ursprungligen även gymnastikbyggnaden längs Västra Kvarngatan och Rektorsbostaden som dock ligger i 96:e kv. Polisen. Längs Västra Storgatan går ett staket i gjutjärn från tidigt 1800-tal, detta satt ursprungligen i kv. Borgarens hörn mot Stora torget.

Läroverkets huvudbyggnad höjdes en våning år 1893.

Gymnastikbyggnaden förlängdes längs Västra Kvarngatan med en skolflygel i tre våningar år 1937, denna del byggdes till år öst i två våningar år 1950, arkitekt var då T Haglund.

I kvarteret finns även den villa som idag kallas för Molanders hus efter stadsläkaren John Molander som bodde i villan under 1900-talets första hälft. Villan uppfördes dock redan kring år 1800. Till villan hör ett gårdshus uppfört ca 1850. Öster om villan låg brandkårens garage för "Ångsprutan" uppfört på 1880-talet. Detta hus revs 1966. På spruthusets tidigare plats är idag en P-yta.

1915 lades Skolgränd igen och ersattes av en större skolgård. Kvarteren Polisen och Läroverket kom därigenom att sitta ihop.

1900-TALETS OFFENTLIGA BYGGNADER

I början av 1900-talet tillkom en rad offentliga byggnader, såsom bankhusen på Storgatan, Gymnastikhuset 1864, Allmänna läroverket, nuv. Nicoliaskolan 1880 samt rektorsbostaden från 1888. Gymnastikbyggnaden byggdes till år 1937 och 1950. 1952 uppfördes det nya polishuset, Stillehuset (hus 1) i hörnet Behmbrogatan och Västra Kvarngatan.

1900-talet innebar en blomstrande tillväxtperiod med flera nya industrier såsom NK:s verkstäder, ANA, Skandinaviska Glödlampsfabriken, Cewe, Wedholms och Sunlight i staden.

Nyköping har under 1900-talet behållit sin småstadskaraktär även om många byggnader har rivits. Inom stadskvarteren finns kvar enklaver med äldre trähusbebyggelse t.ex. de s.k. Båtsmanshusen på Västra Trädgårdsgatan.

Det nya stadshuset uppfördes efter en arkitekttävling i en internationell expressiv modernistisk stil och stod färdigt år 1968-69. Stadshuset byggnadsminnesförklarades enl. KML år 2012.

FÖRÄNDRINGSHISTORIK KV POLISEN

1955 byggdes källaren om på den ena 1700-talsflygeln på Westerlingska gården. Det nya valvet utfördes i armerad betong.

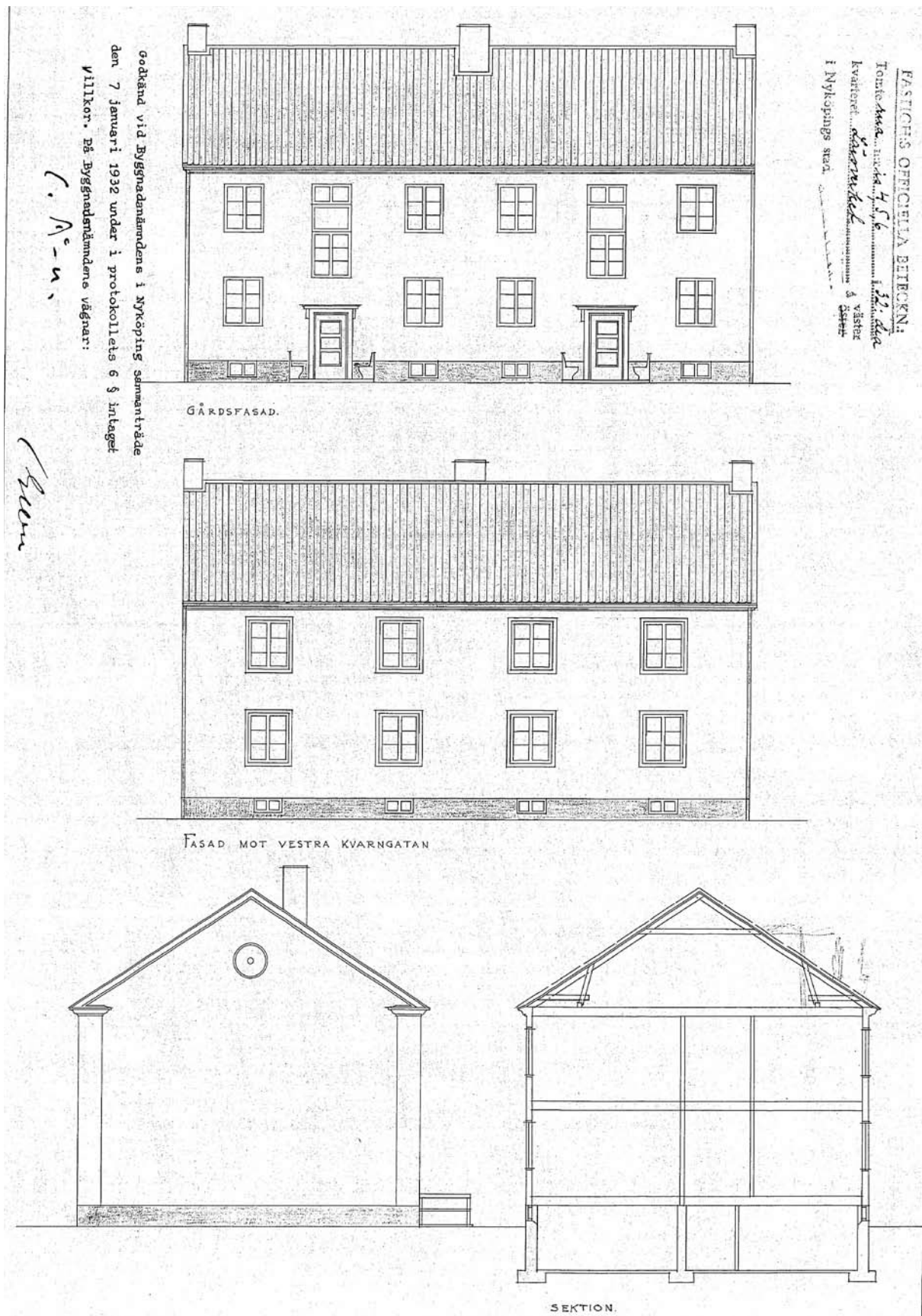
1959 genomfördes en större ombyggnad av bostads- huset, hus 2. På båda planerna togs öppningar upp mot det nya polishuset. Den östra västra trappan togs bort. Planlösningen på båda bostadsplanerna ändrades till en centralkorridor med kontorsrum vid båda fasaderna. I gaveln mot öst togs fönster upp så det kom in dagsljus i korridoren.

1979 söks lov för avfärgning av fasaderna på Nicolaiskolan och Kv Polisen nr 1 (Westerlingska gården), lovet anger inga kulörer.

1990 genomförs en genomgripande ombyggnad av Stillehuset för ny användning som kontor för kommunal förvaltning. Vid denna ombyggnad så rivs i stort sett all äldre planlösning och inredning som hörde till polisverksamheten.

1999 utförs två nya gallerförsedda öppningar samt en gallerdörr till den tidigare rastgården som vid denna tid används som uteplats för kommunens personal.

2020 byggs en del av den tidigare cykelparkeringen på gården till det f.d. polishuset om till en lagerlokal.

Ursprungliga fasadritningar på brandstationens bostadshus från 1931. Arkitekt Sven Erik Lundqvist. Notera gårdsfasadens ursprungliga utformning med de symmetrisk placerade trapphusen. Nyköpings kommun

7. Nulägesbeskrivning

Bebyggelsen på fastigheten består idag av det äldre bostadshuset, hus 2, vars exteriör mot gatan bedöms ligga nära det ursprungliga utseendet från 1932. Gaveln och fasaden mot gården är däremot förändrade, ändringarna är dock utförda inom samma formspråk som den ursprungliga arkitekturen. Byggnaden uppfördes som en tillbyggnad till det Oldbergska huset från och volymens anpassning till dess 1790-talsvolym har inneburit att volymen närmast har fått en prägel av empire, trots att det tidsmässigt är uppfört i brytningstiden mellan 1920-talsklassicism och funktionalism. Fasaderna har en hög materialverkan med en kraftig spritputs, släta putsdetaljer och spröjsade träfönster med draget glas.

I vinkel till detta ligger Stillehuset, hus 1. Denna byggnad består av en tämligen bred huskropp med en hög sockelvåning med djupa rundbågiga valnisch. Nischerna återspeglar både Rektorsbostadens sockelvåning och andra förvaltningsbyggnader, t.ex. sockelvåningen på Stockholms stadshus. I norr en portal med naturstensomfattning och portblad i ek. Över sockeln har byggnaden två våningar med slätputsade fasader med jämnt utplacerade tvålufts-fönster. Fönstren är indragna från hörnen vilket ger byggnaden en stabil och solid karaktär. Takfoten är enkelt utformad men har givits en klassicistisk karaktär med jämt utplacerade modiljonger/kragstenar. Även denna byggnad konstateras vara utformad i en arkitektur som inte var tidstypisk för tiden då den uppfördes. Många stildrag pekar mot 1920-talsklassicismen medan fönstren mer hör hemma i 1940-50-talet.

Gården avgränsas mot nordväst och nordöst av en envårig byggnad som när den uppfördes var en slät mur mot Johan Skyttes park och skolgården. Muren har ett indraget och rundat hörn mot norr vilket skapar en distans till rektorsbostaden. Muren har sekundärt fått gallerförsedda öppningar mot parken vilket delvis förtar dess arkitektoniska verkan.

På fastighetens norra del ligger den f.d. rektorsbostaden, hus 3. Byggnaden har en rektangulär planform, och ett flackt valmat tak. Den är uppförd av rött lertegel i två våningar på en sockel av tuktade granitkvadrar. Mot väst är en mittrisalit för trapphus och köksentré. Fasaderna är putsade, kvaderrusticerade med hörnkedjor, profilerad sockelgesims, gördel- och kransgesims. De senare är uppbyggda som entablement med slät fris, kransgesimsens kornisch har även modiljonger av gips. Bottenvåningen har rundbågiga fönster utan omfattning. Övervåningens rusticering är tunnare än bottenvåningens, men fönstren har profilerade omfattningar och kornischer. Putsen är avfärgad i en ockragul kulör, snickerierna är täckmålade i en mörkt brun kulör. Taket är belagt med plåt i bandtäckning målad i en röd kulör. På gaveln mot söder är en sekundär utrymningstrappa i stål. Huvudentrés pardörrar bedöms vara ursprungliga, liksom trapphusets fönster. Fasadputsen har vissa skador och nedfall i anslutning till takfot och takavvattning. Byggnaden framstår annars i gott skick. Interiören är huvudsakligen ombyggd, men vissa ursprungliga detaljer finns bevarade, såsom stengolv och trapphus.

I området ingår även Johan Skyttes park vilket idag är en mindre och funktionalistiskt utformat parkyta med gångar längs kanterna och Stortorget gamla springbrunn lite asymmetriskt placerad i den centrala gräsytan. Parken avgränsas av en bred planteringsyta med unga träd mot Behmbrogatan. Även mot "polishusmuren" finns planterade ytor med buskar och buskliknade träd, vilka nästan helt skymmer muren. Växtligheten når fram till och ligger delvis framför det smala gattet mellan muren och rektorsbostaden med endast en smal nästan osynlig passage mellan husen. Framför rektorsbostaden finns det också rabatter med både blommor och halvhöga buskar som går upp och delvis skymmer rektorsbostadens fasader och dess entrédörr.

Äldre vykort från ca 1955 visande polishuset samt Johan Skyttes park. Notera att muren vid denna tid inte hade några öppningar samt att växtligheten var betydligt mer återhållen.

Äldre bild troligen från 1960-talets mitt visande polishuset med en djupt terrakottaröd puts och mörkare grått i sockelns valvbågar. Notera även att gaveln helt saknar fönster på sockelvåningen.

8. Kulturvärden

Med begreppet kulturvärden avses lite förenklat byggnadens, platsens eller stadens byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga, konstnärliga och arkitektoniska värden. Värdena kan delas upp på dokumentvärden, det vill säga historiskt relaterade värden och upplevelsevärden, det vill säga estetiskt engagerande värden.

Området karakteriseras av en småskalig och delvis ålderdomlig bebyggelsestruktur. De äldsta delarna berättar om återuppbyggnaden av staden enligt den nya stadsplanen efter rysshärjningarna 1719. De byggnader som uppfördes vid denna tid utgörs av två påkostade stadsgårdar med närmast karolinsk karaktär. Detta ger en lång bebyggelsekontinuitet och ett högt lokalhistoriskt värde. Byggnaderna och bebyggelsemönstret har även arkitekturhistoriska värden. De berättar även om det tidiga 1700-talets borgarbebyggelse och den klassens sociala ambitioner. Detta ger ett socialhistoriskt värde.

Rektorsbostaden utgör en sen 1800-talsbyggnad i Beaux-Arts-arkitektur av de nationellt kända och verksamma arkitekterna Axel och Hjalmar Kumlien. Den stil som valdes är en nyrenässans med dekorerade putsfasader med en kraftigt rusticerad bottenvåning med rundbågiga fönster och en mer tunt rusticerad övervåning med rakt avslutade fönster. Byggnaden utgör en tidstypisk och välgestaltad representant för det sena 1800-talets stilarkitektur vilket ger den höga arkitekturhistoriska värden. Den berättar även om det sena 1800-talets samhällsutveckling med ett samordnat skolväsende och en allmän folkskola vars organisation reglerades av nationella stadgor. Platsens kulturvärde stärks av rektorsbostadens placering där skolans ledare försågs med en bostadsbyggnad axiellt placerad mot parkytan vilket både visar på den sociala rang som rektorn hade och på stadens satsning på skolväsendet, delvis finansierat med det sena 1800-talets välstånd skapat av industrialismen. Detta ger ett högt samhällshistoriskt värde, arkitekturhistoriskt värde och ekonomiskt-historiskt värde.

Bostadshuset längs Västra Kvarngatan (hus 2), Stillehuset (hus 1) och den låga murlängan utgör byggnader uppförda för brandkår och sedan polisväsendet. Detta var viktiga samhällsfunktioner och de har därmed ett högt lokalhistoriskt värde. Värdet är dock svåravläst idag då byggnaderna använts som kontor sedan ett 40-tal år. Byggnaderna är båda som tidigare konstaterats utförda i en anpassad arkitektur, där sammanhanget troligen var en viktigare gestaltningsmässig komponent än arkitekturens eget uttryck. Arkitekturen har hög kvalitet, den är ämabel och den har en fin detaljering och hög kvalitetsnivå. Dessa egenskaper bidrar till att byggnaderna utgör viktiga komponenter i stadens bebyggelsestruktur, utan att vara utpräglade exempel på viktiga byggnader på individnivå.

Westerlingska gården med sina två flygelbyggnader. Gården har närmast en herrgårdsstruktur och det som idag är Johan Skyttes park var tidigare gårdens trädgård / park. Den centrala axeln från gården genom parken är idag i det närmaste utraderad.

Rektorsbostaden från skolgården, eller det som tidigare var Skolgränd. Denna fasad är avsedd att vara en gatufasad.

9. Förändringskapacitet och kulturhistorisk utvecklingspotential.

Undersökningen visar att både rektorsbostaden och Mårtens hus orienterar sig mot den sedan drygt 100 år igenlagda Skolgatan. Vår bedömning är att det vore värdefullt att återskapa detta stråk i någon form, t.ex. genom en markbeläggning i gatsten eller liknande material och en kompletterande plantering av stadsträd i alléform. Ett sådant grepp skulle både bidra med ett tydligt stråk, återskapa kvarterets ursprungliga form och det skulle ge kv. Polisen en möjlighet till angöring mot nordöst som inte skulle upplevas som en del av skolgården.

Det har tidigare konstaterats att riksintresset Nyköping har en samlad/jämn silhuett med relativt låg höjdskala, 3-4 våningar, där de historiska byggnaderna utmärker sig. Högre bebyggelse (4 våningar och uppåt) inom riksintressets kärna och i områdena närmast stadskärnan har bedömts kunna ha en negativ påverkan på stadssilhuetten. Denna bedömning gäller även det aktuella området. Detta ger att eventuell tillkommande bebyggelse inte bör ha en större skala än befintliga byggnader.

Det har tidigare funnits bebyggelse längs Skolgatan i kv. Polisen. Denna var kvar då Rektorsbostaden uppfördes och den konstateras i form och skala ha utgjort ett slags pendang till Mårtens hus. Det har inte gått att klarlägga vad det var för innehåll i denna byggnad, men troligen var det inte ett bostadshus utan snarare en ekonomibyggnad, t.ex. ett stall. Bedömningen är att det bör prövas att återskapa denna bebyggelse som en byggrätt i kommande planarbete.

Stillehuset och bostadshuset bedöms utgöra kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader i den mening som avses i PBL 8 kap. 13 § och bör bevaras. De bör därmed skyddas mot rivning. På bostadshuset bör skyddet även omfatta fasadmateriell och de befintliga fönstren. Stillehuset bör ges skydd för fasaddetaljer, fönstersättning och portalen i kalksten. För båda byggnaderna bör krav ställas på utformning av fasader och färgsättning. Då interiören i båda byggnaderna är kraftigt ändrad så bedöms det inte motiverat att lägga något skydd i plan för interiören. Möjligen kan ett skydd för de bemålade trapphusen i Stillehuset samt de bevarade arrestrummen vara motiverat.

Det bör vara möjligt att omgestalta den redan förändrade muren. Ges en ny byggrätt mot nordöst i planen så borde denna innebära att murbyggnaden kan få rivas. En möjlighet är att återskapa den öppning mot Johan Skyttes park som fanns i äldre bebyggelsemönster.

En annan möjlighet är att betona det lokalhistoriska intresset i muren och då särskilt rastgården. Detta skulle innebära att muren och garagen ges rivningsförbud och att detaljplanen verkar för ett återställande till ursprungsutförandet från 1950-talet. Detta skulle då innebära att möjligheten att addera en byggrätt mot nordöst utgår.

Rektorsbostaden är en självklar del av den även i övrigt bevarade läroverksanläggningen från 1880-talet. Byggnaden bör bevaras och därmed åsättas skyddsbestämmelser för den exteriöra utformningen och ursprungliga byggnadsdetaljer som äldre fönster och dörrar. Läroverksanläggningen bör fortsatt kunna upplevas som en helhet med läroverksbyggnaden, rektorsbostaden och gymnastikbyggnaden. Det är därvid lämpligt att dels byggnadernas exteriöra utformning även framgent är likartad med avseende på färgsättning och putsutförande, dels att de öppna sambanden, skolgården, mellan byggnaderna fortsatt hålls öppna. Detta skulle kunna tillgodose genom varsamhetsbestämmelser samt prickmark. Låga staket med god genomsiktighet skulle dock kunna passa in om en avskärmning behövs runt den tidigare bostaden. Även om huvudentrén ursprungligen är mot skolgården i öst, är köksentrén mot parken i väst så utformad att den skulle kunna användas som huvudentré.

Polishuset, det så kallade Stillehuset från 1950-talet från korsningen Behmbrogatan-Västra Kvarngatan. Jfr bilden på s. 14.

Det före detta Bostadshuset uppfört för Brandstationen. Det hade då 8 små bostadslägenheter och två trapphus. Det är ombyggt till kontor ca 1950 då planlösningen ändrades till kontor med endast ett trapphus och mittkorridor.

10. Underlag till planbestämmelser

I det fortsatta detaljplanearbetet bör ur kulturmiljösynpunkt både skydds-, varsamhets- och utformningsbestämmelser övervägas. Ett detaljplanearbete är dock alltid en avvägning mellan flera olika både allmänna och enskilda intressen. Nedan beskrivs ett underlag för framtagande av planbestämmelser ur kulturhistorisk synvinkel.

Användning av befintliga och eventuella tillkommande byggnader bör vara i viss mån anpassad till omgivningen, men det är givetvis tänkbart med ett stort antal olika verksamheter såsom bostäder, kontor, skola, handel, centrum etc. Den begränsade nya byggrätten innebär dock naturligtvis att vissa verksamheter svårt kan antas inrymmas eller behov tillgodoses med avseende på ex. angöring, parkering etc.

ALLMÄN PLATSMARK

Johan Skyttes park har lång kontinuitet som ett grönt rum i stadsstrukturen och utgör en viktig komponent i kulturmiljön dels som en rest av Westerlingska gårdens trädgård, dels genom den nuvarande gestaltningen som ett offentligt rum, en förplats till Stillehuset och Rektorsbostaden i parkens fond. I den nuvarande parken saknas äldre värdefulla träd eller planteringar av äldre datum, varför inget särskilt skydd för befintlig vegetation bedöms påkallat. Skyddsbestämmelser för denna den nordvästra delen av planområdet kan övervägas för att bevara nuvarande utformning och för att skydda den historiska springbrunnen som tidigare stått på torget.

Följande delar bör bevaras genom planbestämmelser:

- Platsens karaktär vad gäller grönska, gångvägar och springbrunn.

Ett återskapande av den igenlagda Skolgatan öster om planområdet kan givetvis göras på flera sätt. Men som ovan antytts kan detta stråk med fördel återskapas genom ett avvikande markbeläggningsmaterial samt ordnade planteringsförhållanden med formellt ordnad växtlighet lika tidigare alléer. Detta oavsett vilka trafikslag som i slutändan avses nyttja det återskapade stråket. Syftet med det avvikande materialet är dels att göra själva stråket läsbart, men också synliggöra att stråket utgör gräns mellan de två kvarteren. Det kulturhistoriskt värde-

fulla järnstaketet och lindarna vid Västra Storgatan bör därvid värnas.

BEFINTLIG BEBYGGELSE

Stillehuset (hus 1)

Stillehuset bör som helhet skyddas mot rivning och förvanskning. Ett återställande av Stillehusets fasad mot norr (igensättande av fönstret vid entrén) bör tillåtas.

Följande delar bör bevaras genom planbestämmelser:

- Ursprungliga fönster avseende profilering, material och dimensioner.
- Ursprungliga portar av trä samt portalomfattning i kalksten.
- Dekormålade trapphusinteriörer samt ursprungliga bevarade arrestrum med celdörrar.
- Exteriör volym och utformning med avseende på fönstersättning, fasadindelning, markerad grund och sockelvåning med fönsteromfattningar och profilerad sockelgesims, profilerad omvikt kröngesims med trappade modiljonger och flackt sadeltak med taktegel.

Krav på följande utformning bör ställas vid framtida underhåll och fasadändring:

- Fasader ska vara putsade. Färgsättning ska anpassas till byggnadens kulturhistoriska sammanhang.
- Exteriört underhåll ska utföras med till byggnadens karaktär anpassade material och metoder. Vid tekniskt behov av att byta ut skyddade delar av exteriören såsom fönster ska nya delar utföras i likvärdigt material och med samma detaljutförande som befintligt.
- Fönster i sockelvåning mot norr får sättas igen för att återskapa byggnadens ursprungliga utseende.
- Bröstningar under fönster i sockelvåning mot Behmbrogatan får rivas och ersättas med dörrar mot gata.

Garagelängan uppförd för Polisen på 1950-talet med garage samt rastgårdar. Denna byggnad berättar om polisverksamheten och bilismen som samhällsföreteelse.

Johan Skyttes park samt gamla polishusentrén. I fonden på parken rektorsbostadens baksida, parken var då Rektorsbostaden uppfördes muromgärdad och privat.

Bostadshuset (hus 2)

Bostadshuset bör som helhet skyddas mot rivning och förvanskning. Planen bör vara öppna för att bostadshusets västra trapphus återskapas, detta innebär då ett återställande av den ursprungliga fasaden mot gården.

Följande delar bör bevaras genom planbestämmelser:

- Exteriör volym och utformning med avseende på fönstersättning och fasadindelning, slätputsad grund, grovt spritputsad fasad med slätputsade omfattningar och hörnfoder, plåttäckningar av äldre utförande, profilerad takfot, sadeltak med taktegel och övriga dekorativa element som gavlarnas frontornament.
- Ursprungliga fönster av trä avseende profilering, material och dimensioner.

Krav på följande utformning bör ställas vid framtida underhåll och fasadändring:

- Fasader ska vara putsade. Färgsättning ska anpassas till byggnadens kulturhistoriska sammanhang.
- Exteriört underhåll ska utföras med till byggnadens karaktär anpassade material och metoder. Vid tekniskt behov av att byta ut skyddade delar av exteriören såsom fönster ska nya delar utföras i likvärdigt material och med samma detaljutförande som befintligt.
- Fasad mot norr får återställas till ursprungligt utförande.

Murbyggnaden

”Murbyggnaden” i planområdets nordöstra del kan som ovan redovisats antingen rivas för att tillskapa en ny byggrätt i planområdets östra del, eller bevaras. I det förra fallet behövs givetvis inget skydd eller anpassat underhåll. I det senare fallet bör murbyggnaden föras med bestämmelser som syftar till bevarande och återställande. Sekundära inbyggnader och öppningar får då tas bort.

Rektorsbostaden (hus 3)

Rektorsbostaden bör som helhet skyddas mot rivning och förvanskning.

Följande delar bör bevaras genom planbestämmelser:

- Ursprungliga fönster avseende profilering, material och dimensioner.
- Ursprungliga portar av trä mot öst.
- Ursprungliga stengolv i trapphus, samt trappbalustrad.
- Exteriör volym och utformning med avseende på fönstersättning, fasadindelning, naturstensgrund, putsrusticeringar, profilerade gesimser, fönsteromfattningar och kornisch med modiljonger och flackt plåttäckt valmat sadeltak.

Krav på följande utformning bör ställas vid framtida underhåll och fasadändring:

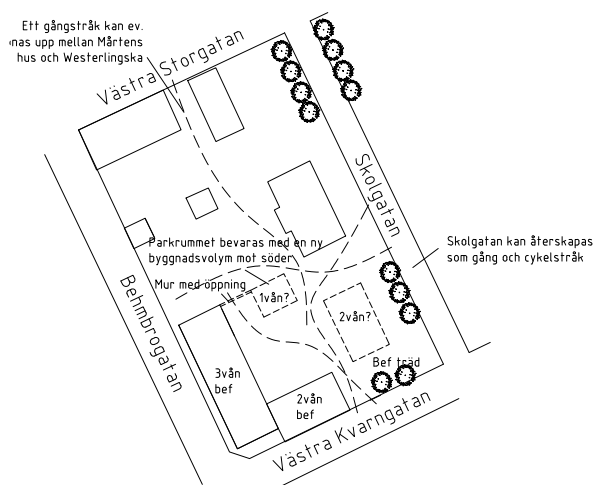
- Fasader ska vara putsade. Färgsättning ska anpassas till byggnadens kulturhistoriska sammanhang. Kopplingen till övriga läroverksbyggnader ska vara tydlig.
- Exteriört underhåll ska utföras med till byggnadens karaktär anpassade material och metoder. Vid tekniskt behov av att byta ut skyddade delar av exteriören såsom fönster eller portar ska nya delar utföras i likvärdigt material och med samma detaljutförande som befintligt.

NY BEBYGGELSE

Om murbyggnaden planläggs för rivning bedöms det som lämpligt att planen ger en ny byggrätt på dess plats. Detta för att värna Johan Skyttes park som ett avgränsat parkrum. I bilagd skiss har en låg volym lagts in och denna ansluter till Stillehuset med en mur i samma läge som rastgårdsmuren gör idag.

Underlag till utformningsbestämmelser:

- En våning
- Byggnadshöjd ca 3,5 meter.
- Sadeltak eller pulpettak med takvinkel max 12 grader.
- Takbeläggning av falsad slätplåt eller papp.
- Putsade fasader.

En skiss på en möjlig framtida bebyggelsestruktur som tar fasta på äldre byggnadslägen. Skissen visar även möjliga gångstråk genom kvarteret. De nya byggrätterna är exempel.

Den östra delen av planområdet, där en ny byggrätt för kompletterande bebyggelse kan komma ifråga, har genom sitt läge i stadsrummet sådana förutsättningar att endast anpassad bebyggelse ur kulturmiljösynpunkt kan komma ifråga. Denna bebyggelse bör i volym och exteriör gestaltning anpassas så att den ansluter till de äldre byggnader som finns i den omedelbara omgivningen och också till den äldre byggnad som tidigare funnits på platsen utmed den tidigare Skolgatan.

Ur kulturhistorisk synpunkt är den exakta byggrätten mått i byggnadsarea vanskelig att slå fast. Ett möjligt bebyggande som skulle bevara miljöns karaktär är dock ett delvis återskapande av det äldre kvartersmönstret genom att förlägga en nord-sydligt orienterad byggnadskropp till denna del av tomten. Förslagsvis regleras byggrätten genom att ett "fotavtryck" med lämplig orientering och storlek lämnas mellan ytor som ska lämnas obebyggda (antingen som allmän platsmark eller som prickmark).

Utformningen bör regleras genom bestämmelser om takvinkel, byggnadshöjd och fasadutformning där omkringliggande bebyggelse är utgångspunkten. Ev. regleras även byggnadsdjup. Utformningsbestämmelsen nedan är endast ett första förslag, för att visa hur kulturmiljöaspekterna skulle kunna beaktas i planen genom utformningsbestämmelser. Exakta mått får beslutas inom planprocessen.

En volym i samma storlek som Mårtens hus bedöms som rimlig, men något större volymer som i skala ansluter till läroverksbyggnaderna, Stillehuset eller den högre bebyggelsen i kvarteret Verkstaden omedelbart söder om planområdet bedöms som möjliga att pröva. Ett högsta våningsantal om 2 våningar är i alla hänseenden lämpligt som en övre gräns för att undvika risken för påtaglig skada på riksintresset eller en negativ påverkan på omgivande bebyggelse.

Underlag till utformningsbestämmelser:

- Två våningar, vind kan inredas.
- Byggnadshöjd ca 8 meter för bostadshus. 3,5 meter för komplementbyggnad.
- Byggnadsbredd högst 12 meter.
- Sadel tak med takvinkel mellan 25 och 35 grader.
- Takbeläggning av tegelrött lertegel eller falsad slätplåt.
- Fasad i puts eller träpanel.
- Symmetriskt indelade fönster. Fönster förses med mittstolpe om bredden överstiger 120 cm.

BEFINTLIG VEGETATION

I planområdets sydöstra hörn finns två äldre lindar med höga miljöskapande värden, vilka bör bevaras vid en eventuell ny byggrätt i denna del av planområdet. Träden utgör ett viktigt inslag i miljön och tillsammans med övriga stadsträd i närheten (men utanför det aktuella planområdet) berättar de om den moderna stadens omvandling under 1800-talets sista decennier. Dessa bör därför förses med skydd samt marken omkring dem hållas öppen.

II. Alternativa utvecklingsscenarier

Inför upprättandet av detta kulturmiljöunderlag har tre specifika utvecklingsscenarier presenterats för analys. Ett preliminärt utlåtande över de kulturhistoriska konsekvenserna av dessa tre scenarier har efterfrågats. Detta utlåtande ska ses som en indikation, en fullständig konsekvensanalys kan endast göras när det föreligger ett färdigt förslag.

RIVNING AV MURBYGGNADEN

Detta scenario har behandlats ovan. Den antikvariska bedömningen är att denna byggnadsdel har ett visst kulturhistoriskt värde, som dock inte är så högt att en rivning innebär oacceptabla konsekvenser för miljöns kulturhistoriska värden. Beroende på planområdets framtida användning skulle denna byggnadsdel likväl kunna bevaras, restaureras och bidra med en viss lokalhistorisk färg till en framtida verksamhet.

UTVECKLING AV MURBYGGNADEN

Detta scenario är nära anknutet till föregående. Om murbyggnaden bevaras är ur kulturhistorisk synpunkt ett återställande till ursprunget naturligtvis det mest fördelaktiga. Dock kan vid ett bevarande också ett visst mått av förändring och tillägg prövas. Exempelvis skulle öppningar kunna göras i mellanväggar interiört, och glasparter monterats innanför de bevarade portarna, så att en verksamhet i byggnadsdelen skulle kunna öppna sig mot gården. Den redan förändrade rastgården skulle eventuellt kunna ändras till en passage mellan innergården och Johan Skyttes park, istället för att återskapas. Skärmtak skulle eventuellt kunna glasas in om gestaltningen är välstuderad, exempelvis bör glasparter dras in en bit så att ett taksprång markerar det ursprungliga skärmtaket. Att bygga till eller på befintlig gårdsbebyggelse bedöms som svårt, då den är så enkelt uppförd, men även ur gestaltungs-, användnings- och kulturmiljösynpunkt torde svårigheterna väga tyngre än fördelarna.

ÖPPNANDE AV BOTTENVÅNING, TAKKUPOR

Detta scenario innebär att bottenvåningen i Stillehuset (hus 1) ändras så att dörrar kan anordnas i de välvda fönstren mot Behmbrogatan och Västra Kvarngatan. Sockelvåningens utformning med indragna välvda fönster samt indragna bröstningar innebär att en sådan förändring i någon mån skulle

kunna utföras inom byggnadens arkitektoniska logik. Samtidigt är konsekvenserna dock svåra att överblicka innan det finns ett studerat förslag. Marken sluttar mot söder, vilket innebär att det finns en nivåskillnad mellan den södra och norra gaveln på knappt 1 m. Hur denna nivåskillnad hanteras kan få stora konsekvenser för byggnadens uttryck, men dörrar skulle rent praktiskt sannolikt kunna anordnas på den norra delen av fasaden, där nivåskillnaden är minst. Det är dock vanskligt att bedöma vilka konsekvenser detta skulle aktualisera för byggnaden som helhet, men det konstateras att det förmodligen skulle gå att hitta en tillfredsställande lösning av fasadutformningen.

Bostadshuset (hus 2) bedöms inte ha förutsättningar för att genomföra en sådan ändring, varför konsekvenserna av en sådan inte beaktas.

I samma scenario är frågan också vilka konsekvenser för de kulturhistoriska värden det skulle innebära att anordna takkupor på befintliga byggnader. Båda byggnaderna konstateras ha relativt flack taklutning, varför takkupornas placering i förhållande till takfoten i hög grad kommer att påverka hur synliga de blir. Takkupor som går ut nära takfoten får väldigt djupa gavlar, och det blir knappast någon större utrymmesmässig vinst interiört. Högre sittande takkupor, längre från takfoten, skulle å andra sidan innebära att takkupan kommer behöva skäras ned i takfallet för att inte bröstningen ska bli för hög för att ge en god utblick vid exempelvis en framtida användning som kontor eller bostad. Nyttan och påverkan blir därför avhängigt valt utförande. Vad gäller takkupor får således en konsekvensbeskrivning utöver dessa högst generella påpekanden anstå.

Det konstateras att Stillehuset (hus 1) sedan uppförandet har takfönster på takfallet mot gården. Fler sådana takfönster skulle kunna tillkomma, och placeringen på takfallet skulle kunna ändras, utan att de kulturhistoriska värdena behöver påverkas. En regelbunden placering, helst i samma lägen som fasadens fönsteraxlar är att föredra för det lugnaste intrycket.

Detalj av målning i trapphus i Stillehuset. Målningen är delvis skyddad av en sekundär trappa. Målningen visar polisväsendets historia i Nyköping, med utvecklingen från stadsvakt till polis.

Detalj av bevarad arrestdörr i Stillehusets källare, med lås och lucka.